

Biblioteki publiczno-universyteckie we Francji

Słowa kluczowe: badania użytkowników bibliotek, współpraca międzybiblioteczna, biblioteki uniwersyteckie i publiczne, Francja

Abstrakt: Bieżące badania w zakresie użytkowania bibliotek we Francji (zarówno odnoszące się do całej populacji, jak i do poszczególnych grup społecznych, w tym studentów) wyraźnie wskazują na zmieniającą się rolę współczesnej biblioteki. Wynika to m.in. ze zmian demograficzno-społecznych oraz kulturowych (w tym ekspansji uniwersytetów, wzrostu liczby studentów, konieczności ciągłego doksztalcania, częstych migracji ludności itp.), a także z dynamicznego rozwoju i wzrostu popularności nowoczesnych technik komunikacyjnych. Badania pokazują, że chociaż zasoby informacyjne bibliotek często przegrywają konkurencję z Internetem, to liczba użytkowników i czas pobytu w bibliotece zwiększają się. Wpływa na to: oferta usługowa biblioteki (często znacznie wykraczająca poza dotychczasowy kanon tradycyjnych usług bibliotecznych) oraz jej przestrzeń, traktowana na wiele sposobów (jako miejsce pracy, nauki, odpoczynku, spotkań). W tym kontekście rysuje się konieczność współpracy bibliotek różnych typów zmierzająca do stworzenia nowych form obsługi użytkowników i proponowania im szerszego zakresu usług. Na gruncie tej idei i w wyniku aktualnych potrzeb społecznych wyrosły we Francji tzw. biblioteki publiczno-universyteckie, których celem jest łączenie i równowaga wszystkich funkcji współczesnej biblioteki, począwszy od kulturalnej (w tym rozrywkowej i estetycznej), poprzez informacyjną i edukacyjną, a skończywszy na coraz ważniejszej – socjalizacyjnej. Celem referatu jest przedstawienie rozwiązań organizacyjnych stosowanych w tego typu placówkach, a także próba oceny ich działalności w zakresie obsługi bibliotecznej społeczności lokalnej i studentów (na podstawie wybranych aspektów).

Keywords: surveys of academic libraries users, cooperation between libraries, academic and public libraries, France

Abstract: Recent research in the field of libraries' usability in France (those concerning entire population as well as various social groups including students) shows clearly that the role of contemporary library is changing. It may result from the demographic, social and cultural transitions (including university expansion, growing number of students, necessity of life-long learning process, frequent migration), dynamic development and growing popularity of modern communicative techniques. Research shows that although information resources of libraries often failed to compete with the Internet, the number of users and the time their spend in the library still increases. It may be influenced by the library offer (often far beyond the standard services), and the library area (suitable for working, studying, relaxing, meetings). There appears to be the need for cooperation among different types of libraries in order to create a new and wider range of services. Within this concept and as a result of present social needs public and academic libraries started in France. Their aim is to associate and balance all functions of contemporary academic library such as cultural (including entertainment and aesthetic), informative, educational and, more and more importantly, social function. The aim of this paper is to present organisational solution applied in such institutions, assessment of quality of services for a local community and students (based on selected aspects).

Idea współpracy między bibliotekami różnych typów ma długą historię. Żadna biblioteka nie jest samowystarczalna i żadna nie jest w stanie samodzielnie zaspokoić potrzeb wszystkich swoich użytkowników. Mimo to francuskie biblioteki uniwersyteckie przez długi czas nie współdziałały z bibliotekami innych typów. Dopiero intensywne zmiany demograficzno-społeczne mające miejsce w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat wpłynęły na powstawanie oryginalnych połączeń pomiędzy bibliotekami akademickimi i miejskimi (publicznymi).

Na powstanie i rozwój francuskich bibliotek publiczno-universyteckich decydujący wpływ miały cztery zasadnicze elementy: ekspansja uniwersytetów, bardzo słaby poziom francuskiego bibliotekarstwa akademickiego i z drugiej strony spektakularny rozwój bibliotekarstwa publicznego oraz istotne zmiany w sposobach korzystania z bibliotek przez użytkowników, spowodowane przede wszystkim niezwykle postępowym w rozwoju nowych technologii informacyjnych.

Zjawisko masowego powstawania nowych uczelni wyższych i filii uniwersyteckich w średnich miastach (pomiędzy 50 a 100 tys. mieszkańców) rozpoczęło się we Francji już w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku, a nasiliło się w kolejnych dziesięcioleciach (szczególnie w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych). W kontekście decentralizacji władzy przeprowadzonej w tym kraju w latach osiemdziesiątych posiadanie filii uniwersytetu stało się ambicją poszczególnych społeczności lokalnych i wyznacznikiem atrakcyjności danej gminy [2, s. 78]. Niestety, ekspansja uniwersytetów (podobnie jak w naszym kraju) nie pociągnęła za sobą natychmiastowej poprawy sytuacji materialnej i reform w zakresie organizacji bibliotek uniwersyteckich. Z tego powodu obsługą nowej – studenckiej publiczności, niemal z dnia na dzień zostały obciążone biblioteki publiczne.

Katastrofalny stan francuskiego bibliotekarstwa akademickiego i olbrzymie opóźnienie w tej dziedzinie zostało ujawnione w tzw. Raporcie Miquela opublikowanym w 1989 r. przez Ministerstwo Edukacji Narodowej [4]. Opisano w nim zły stan budynków bibliotek uniwersyteckich oraz ich zbyt małą powierzchnię (na jedno miejsce siedzące przypadało 18 studentów, na jednego studenta – 0,73 m² powierzchni biblioteki), a także bardzo niewielką liczbę zbiorów w wolnym dostępie (poniżej 20%). W świetle danych raportu w okresie od 1975 do 1990 r. nie zbudowano ani jednej biblioteki szkoły wyższej. W tym czasie bibliotekarstwo publiczne zaczynało święcić we Francji triumfy, między innymi ze względu na spektakularny rozwój budownictwa. Istniejące biblioteki uniwersyteckie, które nie zapewniały profesjonalnej obsługi swoich własnych studentów, tym bardziej nie były w stanie obsłużyć uniwersytetów filialnych. Raport pociągnął za sobą konsekwencje w postaci rządowego programu naprawy sytuacji we francuskim szkolnictwie wyższym pn. *Universités 2000*. Dla ratowania tej dziedziny życia społecznego przeznaczono potężne środki.

Ostatnim z elementów, który ma obecnie największy wpływ na zmiany we francuskim bibliotekarstwie i powstawanie nowych modeli placówek bibliotecznych (dopasowanych do zmieniających się zachowań i potrzeb użytkowników), jest zwiększająca się rola nowych mediów (w tym przede wszystkim Internetu) w codziennym życiu społeczeństwa. Zmiany zachodzące w zachowaniach informacyjnych i korzystaniu z bibliotek przez studentów najlepiej ilustrują wyniki najnowszej ankiety użytkowników Bibliothèque publique

d'information¹⁶ (dalej BPI). Według danych tej placówki [7] systematycznie maleje zainteresowanie wszelkimi zasobami informacyjnymi i edukacyjnymi dostępnymi w bibliotece, a także w znaczący sposób (o połowę) spada wykorzystanie katalogu. Zmniejszeniu uległ nawet wskaźnik korzystania z dostępnych w bibliotece komputerów. W tym samym czasie procent użytkowników, którzy odwiedzali BPI z własnymi laptopami, wzrósł prawie siedmiokrotnie. Zmiany te nie są oczywiście zjawiskiem izolowanym, specyficznym jedynie dla tej placówki. Dotyczą one w mniejszym lub większym stopniu wszystkich bibliotek francuskich.

Według ankiety w BPI w ostatnich latach wzrosło jedynie znaczenie: działu samokształcenia oraz możliwości korzystania z własnych komputerów i bibliotecznego kawiarenki, a więc oferty, która nie stanowi zasadniczego trzonu tradycyjnych usług bibliotecznych. Funkcja informacyjna zupełnie straciła znaczenie, gdyż w tej dziedzinie biblioteka przegrała konkurencję z Internetem. Podobne tendencje pokazała też przeprowadzona w 2005 r. narodowa ankieta dotycząca korzystania Francuzów z bibliotek [9]. Systematycznie rośnie liczba użytkowników, których przyciąga przestrzeń i atmosfera bibliotek. Coraz bardziej komfortowe biblioteki francuskie stają się uprzywilejowanym miejscem: lektury (50% użytkowników deklaruje korzystanie z czytelni, 36% – czyta na miejscu prasy), kultury (28% ogląda wystawy), a także cichej nauki i pracy (76% ich użytkowników w wieku od 15 do 25 lat stanowią uczący się licealiści i studenci). Niestety, czasem lokal biblioteki staje się ważniejszy od jej zasobów. Niemal 70% studentów (szczególnie nauk ścisłych, matematyki, medycyny, farmacji) zadeklarowało, że podstawowym celem ich wizyty w BPI jest spokojna praca na własnym komputerze i z własnymi dokumentami.

W badaniach uwidaczniają się ponadto dwie tendencje. Systematycznie rośnie długość wizyty w bibliotece (w BPI w 2009 r. średnia długość wizyty trwała 3 godz. 23 min, według ankiety Crédoc mniej niż 1/3 użytkowników wychodzi z biblioteki po wypożyczeniu dokumentów, większość zostaje na dłużej, minimum pół godziny), a także zmniejsza się liczba użytkowników samotnie korzystających z biblioteki na rzecz tych, którzy przychodzą wraz z przyjaciółmi czy partnerami. Wskazuje to wyraźnie na coraz istotniejszą socjalizacyjną funkcję współczesnych bibliotek. Potwierdza również tezę, że współczesna biblioteka musi sprostać różnym (nawet sprzecznym) wymogom: raz być oazą ciszy i spokoju, innym razem tętniącym życiem miejscem spotkań społecznych. Wydaje się, że francuskie biblioteki publiczno-universyteckie dążą do dopasowania się do tej sytuacji.

Pionierem w dziedzinie połączeń bibliotek uniwersyteckich i miejskich (nie licząc dwu „modeli historycznych” w Clermont-Ferrand oraz Strasburgu) była Médiathèque publique et universitaire (dalej MPU) w Valence, która powstała na mocy porozumienia między miastem a uczelnią w latach osiemdziesiątych. Na większą skalę tego typu placówki zaczęły powstawać z początkiem lat dziewięćdziesiątych. W większości przypadków powodem ich powołania było założenie fili uniwersyteckiej. O fakcie tym informowała Naczelna Rada Bibliotek (Conseil supérieur des bibliothèques, dalej CSB) w raporcie z 1990 r.:

¹⁶ BPI nie jest wprawdzie placówką publiczną, wzięto ją jednak w tych rozważaniach po uwagę ze względu na jej naukowy charakter i fakt, że zdecydowaną większość jej użytkowników stanowią uczniowie i studenci (68%).

„Podstawowym problemem w każdym średnim mieście, w którym doszło do założenia filii uniwersyteckiej, jest biblioteka. Założenie i prowadzenie biblioteki uniwersyteckiej jest przedsięwzięciem kosztownym, przekraczającym zwykle możliwości zainteresowanych gmin. Z tego względu w wielu takich ośrodkach obsługę nowej społeczności przejmują biblioteki miejskie” [5, s. 29–32]. CSB nie negowała tych rozwiązań, wskazywała natomiast na konieczność właściwych uregulowań prawnych (zawierania umów pomiędzy władzami samorządowymi i uniwersyteckimi), które powinny jednoznacznie określać zasady finansowania i obowiązki obu organizatorów nowej placówki. Oprócz tego w Raporcie wymieniono niezbędne elementy wyposażenia (m.in. czytelnię naukową, salę pracy grupowej, salę sprzętu komputerowego) oraz podstawowy zakres usług biblioteki uniwersyteckiej (np. dostęp do kserokopiarek).

Do dzisiaj nie wypracowano jednego modelu współpracy pomiędzy bibliotekami uniwersyteckimi i bibliotekami miejskimi. Z punktu widzenia rozwiązań organizacyjnych panuje bardzo duża różnorodność: począwszy od umiejscowienia obu bibliotek w jednym budynku, przy zachowaniu oddzielnej administracji, zbiorów i obsługi użytkowników, poprzez projekty, gdzie biblioteka uniwersytecka stanowi zależną administracyjnie jednostkę biblioteki miejskiej, a skończywszy na niemal kompletnej fuzji przestrzeni, zbiorów i usług.

Do najlepszych przykładów współpracy pomiędzy władzami lokalnymi, uniwersyteciem i biblioteką publiczną należą: Valence, Châteauroux, Troyes, Cholet i Saint-Etienne. Powstałe w tych miastach placówki sprawnie obsługują bardzo zróżnicowaną publiczność i oferują szeroki wybór dokumentów i zakres usług. Warto przyrzeć się przyjętym rozwiązaniom dla poszczególnych modeli organizacyjnych funkcjonowania i współpracy obu typów bibliotek.

Typ 1 – połączenie budynków

BU/BMVR La Rochelle

W La Rochelle (region Poitou-Charentes) biblioteka miejska o powołaniu regionalnym (Bibliothèque municipale à vocation régionale, dalej BMVR) oraz biblioteka uniwersytecka zostały zaprojektowane i wybudowane w tym samym czasie, jedna obok drugiej. Oddano je do użytku publicznego w 1998 r. Łączy je wspólny holl, który nazwano „rue-intérieure” (w wolnym tłumaczeniu „droga wewnętrzna”), prowadzący jednak do dwóch odrębnych wejść. Poza wspólnym wejściem placówki dzieli w zasadzie wszystko: odrębne godziny otwarcia, konieczność oddzielnego zapisu, inny charakter zbiorów. Założenia twórców tego projektu były rozleglejsze, w praktyce nie udało się ich wcielić w życie. Szczególnie silne było przekonanie ówczesnego mera miasta Michaela Crépeau (jego imię nosi mediateka), że połączenie istotnie wpłynie na powstawanie wspólnych projektów i inicjatyw łączących obie placówki. Trudno jednak przytoczyć przykłady, gdyż prawdopodobnie do takiej współpracy nigdy nie doszło. Niewątpliwą zaletą tego projektu jest swobodny ruch użytkowników, szczególnie studentów, którzy chętnie odwiedzają mediatekę [8]. Mają w niej możliwość skorzystania z odmiennej oferty zbiorów (szczególnie w zakresie literatury pięknej, zbiorów muzycznych, filmowych oraz multimediów) i doskonałe warunki pracy. Mediateka jest wprawdzie placówką całkowicie otwartą (w sensie dosłownym i w przenośni), nie ma w niej tradycyjnej

czytelni, ale dla osób potrzebujących ciszy i skupienia zainstalowano izolowane dźwiękowo, choć nie wizualnie kabiny, mieszczące do czterech osób.

BM/BU Saint-Étienne

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w Saint-Etienne. W tym mieście jedna z bibliotek dzielnicowych (mediateka Tréfilerie) została w 1993 r. umieszczona w budynku uniwersytetu, tuż obok biblioteki uniwersyteckiej. Przejście z jednej biblioteki do drugiej jest ułatwione (poprzez wspólne dla biblioteki uniwersyteckiej i biblioteki miejskiej atrium – ulubione wejście i miejsce spotkań studentów), ale każda z nich zachowuje niezależność (odrębne zapisy, regulaminy, a także godziny otwarcia). Podczas zapisu do biblioteki uniwersyteckiej studenci są informowani o możliwości bezpłatnego korzystania z sieci miejskiej, a zwłaszcza jej filii Tréfilerie. Karta jest ważna dla obu placówek. Bibliotekarze podkreślają, że studenci bardzo chętnie i często odwiedzają tę niewielką filię (ok. 230 m²), głównie z powodu szerokiej oferty zbiorów i swobodnej atmosfery, jaka tam panuje. Zasoby mediateki są uniwersalne, ale podczas planowania nowych nabytków potrzeby studentów są brane pod uwagę (bywa też, że na ich prośbę filia sprowadza potrzebne dokumenty z mediateki centralnej). Do tego studenci korzystają z możliwości wypożyczania 12 książek na okres trzech tygodni, podczas gdy w bibliotece uniwersyteckiej obowiązuje limit czterech książek. Po zajęciach jest to główne miejsce wypoczynku i rozrywki. Największym powodzeniem wśród studentów cieszą się komiksy (pod presją młodzieży biblioteka zwiększyła nawet ich zasób) i płyty z muzyką [3].

Przedstawiony powyżej model „bibliotek sąsiedzkich” nie jest oparty na celowej współpracy – brak jest bowiem wspólnych inicjatyw czy wspólnej polityki gromadzenia zbiorów. Jedynym atutem tego rozwiązania jest bliskość lokalizacji, która wpływa na zwiększony i swobodniejszy przepływ publiczności pomiędzy tymi placówkami.

Typ 2 – integracja budynków i zasobów

Większość bibliotek, które mieszczą się w tej grupie, usytuowana jest w średniej wielkości miastach, w których znajdują się filie uniwersyteckie (najczęściej uniwersytetu zlokalizowanego w stolicy regionu). Są to nowoczesne mediateki publiczne o dużym znaczeniu dla lokalnego środowiska. Wyjątek stanowi Grenoble (155 tys. mieszkańców, ważny ośrodek akademicki regionu Rodan-Alpy).

W tym przypadku podstawową jednostką jest wybrana placówka miejskiej sieci bibliotecznej (najczęściej biblioteka/mediateka główna, rzadziej jedna z filii), a biblioteka uniwersytecka stanowi jej oddział. Placówki funkcjonują w jednym budynku, bez osobnych wejść, choć nie zawsze ze zharmonizowanymi godzinami otwarcia¹⁷. Najczęściej do biblioteki uniwersyteckiej należy oddzielne piętro biblioteki (np. w Blois, Roanne, Grenoble, gdzie znajduje się również oddzielna czytelnia dla studentów). Z kolei w Cholet biblioteka uniwersytecka stanowi jedną z filii sieci bibliotek miejskich.

¹⁷ Na stronach www biblioteki miejskiej w Blois i Roanne nawet nie można sprawdzić godzin otwarcia oddziału biblioteki uniwersyteckiej.

To rozwiązanie jest silnie związane z wolą polityczną władz miast średniej wielkości, w których powstały filie uniwersytetów. Jego istotą jest zorganizowanie obsługi środowiska akademickiego w oparciu o infrastrukturę bibliotek miejskich (a więc publicznych, samorządowych). W Blois o mediatekę publiczno-universytecką zabiegał szczególnie ówczesny mer miasta, później Minister Kultury Jack Lang. Początkowo brano tam pod uwagę projekt podobny do tego w Valence (omówiony jako typ 3.), ale ostatecznie zwyciężyła inna koncepcja [8]. Placówka została otwarta w 1997 r. i działa na mocy konwencji podpisanej przez państwo, władze miejskie i Uniwersytet w Tours. Piętro uniwersyteckie [13] ma powierzchnię 900 m², oferuje 120 miejsc siedzących i około 15 tys. dzieł z różnych dziedzin (ze szczególnym uwzględnieniem matematyki i informatyki), setkę czasopism oraz dostęp do elektronicznych zasobów informacyjnych Uniwersytetu w Tours. Placówka obsługuje około tysiąca studentów.

W Roanne lokalnym władzom do tego stopnia zależało na tym, żeby biblioteka miejska obsługiwała również studentów, że doszło nawet do zmiany planowanego miejsca mediateki centralnej. Początkowo chciano wybudować ją w centrum miasta. Po ustaleniu lokalizacji filii uniwersyteckiej zdecydowano się jednak wznieść bibliotekę miejską bliżej miasteczka akademickiego [8].

Odmienny przypadek reprezentuje Cholet, gdzie biblioteka uniwersytecka stanowi filię sieci biblioteki miejskiej. Placówka posiada 50 tys. dokumentów, w którym istotne miejsce zajmuje m.in. zbiór publikacji na temat gier, zabawek i mody (który związany jest z zajęciami prowadzonymi na uniwersytecie, a także interesuje szerszą publiczność). Biblioteka uniwersytecka – w myśl organizatorów sieci miejskiej – stanowi jej oddział naukowy. Wszyscy mieszkańcy Cholet posiadający kartę wstępu do mediateki mogą również korzystać z zasobów biblioteki uniwersyteckiej. W 2007 r. publiczność niestudencka stanowiła aż 46% jej użytkowników [8].

Wymienione placówki, choć formalnie połączone, nie są ze sobą silnie zintegrowane. Uniwersyteckie piętra czy filie stanowią niezależne, oddzielne działy bibliotek (prowadzone i finansowane przez uniwersytety macierzyste, odpowiednio: Uniwersytet w Tours – Blois, Uniwersytet w Saint-Etienne – Roanne, Uniwersytet w Grenoble oraz Uniwersytet w Angers – Cholet). Również systemy komputerowe tych oddziałów są zintegrowane z systemami bibliotek głównych uniwersytetów macierzystych. Czasem podejmowane są wspólne działania, ale rzadko wykraczające poza utarty schemat (wspólnych wystaw czy informacji o nowych nabytkach). W opinii francuskich bibliotekoznawców koszt utrzymania takich punktów uniwersyteckich w bibliotekach miejskich jest relatywnie zbyt wysoki w stosunku do wskaźników efektywności, które te placówki osiągają. Z tego powodu w najnowszych projektach tego modelu biblioteki już nie bierze się pod uwagę [8].

Typ 3 – całkowita integracja administracji, zbiorów i usług

Do tego typu można zaliczyć zarówno: biblioteki miejskie (w Valence, Châteauroux i Troyes), które zostały obciążone dodatkowym zadaniem obsługi studentów, jak i biblioteki naukowe, zorganizowane jako publiczno-universyteckie na wzór podobnych placówek niemieckich w początkach XX w. (w Clermont-Ferrand i Strasburgu) oraz powstałe

współcześnie (np. Biblioteka Uniwersytetu Paris 8, której konstrukcja była współfinansowana ze środków departamentalnych i której zadaniem potwierdzonym w statucie jest służyć wszystkim mieszkańcom gminy).

MPU w Valence

Médiathèque publique et universitaire (MPU) w Valence jest najbardziej znanym przykładem francuskiej biblioteki publiczno-universyteckiej. Placówka ta zapewniła całkowitą fuzję pomiędzy dwoma typami bibliotek (w zakresie wspólnej przestrzeni, zbiorów, usług, systemu komputerowego i personelu).

Valence to miasto średniej wielkości o liczbie mieszkańców 64 tys. W średniowieczu było ważnym ośrodkiem naukowym, potem straciło na znaczeniu. Uczelnię w postaci filii Uniwersytetu Pierre Mendès France w Grenoble powołano w latach siedemdziesiątych. W latach osiemdziesiątych władze miejskie w porozumieniu z rektorem Uniwersytetu w Grenoble zdecydowały o powierzeniu bibliotece miejskiej zadania realizowania dodatkowych funkcji w zakresie obsługi studentów. Na mocy podpisanych umów MPU finansowana jest na równi ze środków uniwersyteckich i samorządowych (miejskich i departamentalnych) [8].

Przestrzeń MPU (całość 1000 m²) jest wspólna dla wszystkich użytkowników (nie ma wydzielonych miejsc tylko dla studentów). W mediatece stworzono jednak dogodne warunki pracy, zarówno własnej, jak i grupowej (200 miejsc siedzących oraz odrębna sala pracy zespołowej). Wszystkie dokumenty (z czego około 1/4 stanowi materiały dla studentów) są przechowywane w wolnym dostępie. Zbiór został rozmieszczony w obrębie 6 pól tematycznych, z czego 3 są zgodne z wydziałami filii uniwersyteckiej (*Arts et littératures*, *Sciences*, *Société*). Wspólny jest system informatyczny, oddzielne są natomiast budżety na zakup nowych nabytków. Studenci Uniwersytetu w Grenoble oraz pozostałych uniwersytetów i filii w regionie Rodan-Alpy mają prawo do bezpłatnej karty bibliotecznej pozwalającej na korzystanie ze wszystkich placówek sieci miejskiej [10, s. 16-18].

Ankieta przeprowadzona wśród studentów w 2003 r. wykazała, że większość z nich jest zadowolona z funkcjonowania mediateki. Satysfakcjonuje ich zarówno oferta zbiorów oraz usług, jak i przestrzeń biblioteki. Czują się dobrze w placówce, której specyfiką jest ogromna różnorodność dokumentów w bezpośrednim dostępie, z których mogą swobodnie korzystać. Cieszy ich zgromadzenie w jednym miejscu zbiorów służących nauce i rozrywce. Doceniają również proste rozwiązania w układzie dokumentów, bez zawiłych struktur klasyfikacji stosowanych w bibliotekach uniwersyteckich. Nie dziwi zatem fakt, że studenci stanowią 60% użytkowników tej biblioteki. Mankamentami zniechęcającymi pozostałą część studentów do korzystania z MPU jest znaczna odległość biblioteki od kampusu uniwersyteckiego oraz zbyt mała liczba miejsc do pracy [10, s. 19].

Do tego obrazu warto dodać, że mediateka jest otwarta 44 godziny tygodniowo. Taka dostępność biblioteki nie spełnia oczywiście standardów obowiązujących biblioteki uniwersyteckie, niemniej jednak znacznie przewyższa średnią krajową dla bibliotek publicznych, która we Francji jest bardzo niska – średnia ta w miastach powyżej 30 tys. mieszkańców wynosi zaledwie 30 godzin [11, s. 6-7]. Możliwość korzystania ze zbiorów i usług tej

biblioteki przez społeczność lokalną jest zatem znacznie większa niż w innych francuskich bibliotekach miejskich. Podobny model reprezentują biblioteki w Châteauroux i Troyes.

BMVR Troyes

W Troyes od 2002 r. funkcjonuje Bibliothèque municipale à vocation régionale (BMVR). Miasto, choć niewielkich rozmiarów, jest dość istotnym centrum kulturalno-edukacyjnym. Od 1990 r. posiada filię Uniwersytetu w Reims (region Szampania-Ardeny), w której studiuje około tysiąca studentów, a od 1994 r. również Politechnikę. Obydwie szkoły prowadzą niewielkie biblioteki, ale najistotniejszym centrum obsługi bibliotecznej jest BMVR. Od momentu podpisania umowy w 2000 r. pomiędzy miastem a Uniwersyte-tem w Reims datuje się sformalizowana współpraca (w zakresie obsługi studentów i nabywania odpowiednich dla nich dokumentów). BMVR oferuje studentom przyjazne warunki: 575 miejsc siedzących, czytelnię naukową, czytelnię multimedialną, zapewnia również szkolenia biblioteczne. Zapis do biblioteki jest bezpłatny dla każdego studenta z Troyes (dla studentów z innych miast obowiązuje zniżka), podczas gdy mieszkańców miasta obo- wiązuje abonament.

W dziedzinie kultury BMVR uczestniczy w trzydniowej imprezie studenckiej pn. Clés de Troyes (odpowiednik polskich juwenaliów), organizowanej z wielkim rozmachem z okazji rozpoczęcia nowego roku akademickiego. Biblioteka z sukcesem włącza się w szereg imprez towarzyszących, zwłaszcza w nocny koncert. Jest wtedy otwarta do północy. W animacjach proponowanych przez BMVR uczestniczy około 10 do 15% studentów [10, s. 23].

BCIU w Clermont-Ferrand

Struktura Bibliothèque communautaire et interuniversitaire (BCIU, do 2010 r. BM [municipale] IU) w Clermont-Ferrand została zaprojektowana na wzór niemiecki. Jest to we Francji odosobniony przypadek (podobne rozwiązanie zastosowano jedynie w Strasbur- gu). Pierwsza konwencja o organizacji wspólnej biblioteki (w budynku miejskim) pomiędzy władzami samorządowymi a uniwersyte-tem została podpisana w 1902 r. W dokumencie podkreślono wspólną troskę o: „ułatwienie studiów mieszkańcom, profesorom i studentom w mieście oraz zapewnienie im jak najlepszych ku temu zasobów” [15].

W 2005 r. odnowiono umowę w sprawie obsługi bibliotecznej między miastem a uniwersyte-tem i dopasowano ją do współczesnych wymogów. Przedstawione w niej dwa główne cele współpracy:

- ułatwianie rzeczywistego dostępu mieszkańców i studentów do zasobów wspo- magających kształcenie (początkowe i ustawiczne), rozwijających wiedzę, kulturę, zainteresowania oraz umiejętności w zakresie nowych technologii;
- wzmocnienie roli miasta w regionie.

Na mocy umowy stworzono sieć Réseau documentaire et interuniversitaire, w skład której weszły wszystkie biblioteki miejskie i uniwersyteckie (obecnie nazwa BCIU odnosi się do całej sieci). W planach jest powstanie nowoczesnej mediateki głównej. W przyszłej

mediatece zaplanowano klarowny podział na dwa niezależne piętra. Piętro pierwsze to biblioteka adresowana do ogółu publiczności, posiadająca zbiory uniwersalne charakterystyczne dla bibliotek publicznych i materiały służące podstawowemu kształceniu uniwersyteckiemu (do licencjatu). Piętro drugie to zbiory specjalistyczne zbieżne z potrzebami akademickimi. Oba piętra ma różnić odmienna estetyka wnętrz – na pierwszym zaplanowano niższe regały i większe odległości między nimi, co ma przypominać raczej urządzenie biblioteki publicznej; drugie ma być urządzone na kształt biblioteki naukowej. Oprócz tego na przestrzeń biblioteki składają się: czytelnie cichej pracy oraz inne czytelnie wyposażone w wygodne kąciaki lektury (z fotelami i kanapami), sale pracy zespołowej, sala wystaw i audytorium [15].

BNUS/BM Strasburg

Historycznie uwarunkowany jest również model biblioteki publiczno-universyteckiej w Strasburgu. Biblioteka od 1926 r. posiada status publicznej biblioteki narodowej i uniwersyteckiej. Z tego względu podlega Ministerstwu Edukacji (a nie Kultury, tak jak pozostałe, wymienione wcześniej). Powołana głównie do obsługi środowiska akademickiego, ma również za zadanie służyć szerokiej publiczności (w mieście funkcjonuje jednak odrębna miejska mediateka centralna). Wprawdzie *Bibliothèque nationale et universitaire de Strasbourg* (BNUS) nie działa na mocy umowy pomiędzy władzami miasta i uniwersytetu (tak jak w Clermont-Ferrand), ale w radzie nadzorczej biblioteki, której przewodniczy rektor UG, zasiadają przedstawiciele władz samorządowych. Obecnie budynek biblioteki jest zbyt ciasny i powstają nowe projekty. Jeden z nich zakłada powstanie tzw. Eurobiblioteki (*Eurobibliothèque*) łączącej w sobie filię Biblioteki Narodowej, biblioteki uniwersyteckie trzech strasburskich uczelni, mediatekę centralną, a także być może biblioteki sąsiadujących uczelni niemieckich [8]. Zaplanowana z ogromnym rozmachem placówka zostanie otwarta w 2014 r., a na jej budowę przeznaczono 61 milionów euro [14].

BU Paris 8

Biblioteka Uniwersytetu Paris 8 powstała w 1969 r. Dla szerokiej publiczności została otwarta w 1998 r. Już przy jej projektowaniu zakładano, że z czasem będzie ona obsługiwać nie tylko społeczność akademicką, ale również mieszkańców dzielnicy. Gorącym zwolennikiem „otwarcia uczelni na zewnątrz” była rektor Uniwersytetu Francine Demichel. Jej plany nabrały realnych kształtów w trakcie budowy nowego gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej w ramach projektu rządowego „Universités 2000”, współfinansowanego przez radę generalną departamentu Seine-Saint-Denis [6].

Urządzona przyjaźnie biblioteka oferuje 1500 miejsc siedzących. Orientację w przestrzeni zapewniają wyraźne tablice, recepcja i liczne punkty informacyjne. Zbiory – drukowane oraz na innych nośnikach – pogrupowane zostały tematycznie i zgromadzone w odrębnych salach. Każdą czytelnię symbolizuje inny kolor [12]. Taka estetyka wnętrza bardziej przypomina bibliotekę publiczną niż uniwersytecką.

Biblioteka oferuje też bogaty program animacji kulturalnych (wystawy, koncerty, spotkania literackie), a wraz z uniwersyteckim wydziałem ds. Kultury i sztuki organizuje

regularnie Ateliers de la bibliothèque – cykliczne spotkania z pisarzami, reżyserami teatralnymi, aktorami, socjologami kultury itp. Każdego roku urządza też dni otwarte w ramach narodowych Dni Dziedzictwa Kulturowego [6].

Wszystkie wymienione typy bibliotek, choć tak różne, mogły powstać – co już zostało podkreślone – dzięki woli politycznej władz samorządowych oraz podjęciu takiego wyzwania przez bibliotekarzy. Badania pokazują również, że inicjatywa wyszła naprzeciw potrzebom użytkowników, gdyż placówki te są bardzo chętnie odwiedzane przez studentów i lokalną społeczność.

Pierwszym motywem, który skłania studentów do odwiedzin, jest chęć skorzystania z czytelní. Z badań wiadomo, że młodzi ludzie chętnie pracują w bibliotece (często z własnymi dokumentami, nie korzystając z dostępnych zasobów) [9]. W ich opinii biblioteki publiczne w porównaniu do uniwersyteckich oferują lepsze, bardziej przyjazne warunki pracy. To użytkarne podejście do przestrzeni biblioteczarnej Bruno Maresca, francuski socjolog, autor ostatniej francuskiej ankiety na temat użytkowania bibliotek, skomentował w następujący sposób: „najważniejsza jest liczba miejsc, jakość atmosfery, a dopiero na drugim, dalszym miejscu sprzęt informatyczny” [8]. Potwierdzają to badania prowadzone w bibliotece miejskiej w Troyes i Blois: studenci wybierają jako miejsce pracy czytelnie placówek publicznych ze względu na to, że sala jest ładna, a miejsce spokojne. Część z nich korzysta także z dostępnego tam sprzętu informatycznego, by pisać referaty lub sprawdzać pocztę (co często jest zabronione w bibliotekach uniwersyteckich). Dużą frekwencję studentów odnotowują ponadto biblioteki miejskie w soboty, kiedy zamknięte są placówki akademickie lub kiedy powracają na weekend do domu studenci z innych ośrodków. Na przykład w Châteauroux systematycznie odnotowuje się weekendowy napływ studentów z innych miejscowości (Limoges, Orléans, Tours), którzy wypożyczają dokumenty nie do zdobycia w ich macierzystych bibliotekach uniwersyteckich. Według statystyk tej mediateki wypożyczenia dokumentów związanych ze studiami to 41% studenckich wypożyczeń.

Oczywiście powyższe motywy nie wykluczają korzystania z połączonych bibliotek w celach rekreacyjnych. Studenci pojawiają się w mediatekach również po to, by przejrzeć na miejscu prasę, skorzystać z Internetu czy też wypożyczyć komiks, płytę z muzyką lub filmem. Badania prowadzone w Brest, Châteauroux, La Rochelle, Clermont-Ferrand, Valence są zgodne: studenci wypożyczają wszystkie rodzaje dokumentów, największym powodzeniem cieszą się natomiast płyty oraz komiksy. Płyty z muzyką stanowią 30% studenckich wypożyczeń w MPU w Valence (2003) i 55% w Clermont-Ferrand (2004). Biorąc pod uwagę wszystkie dokumenty audiowizualne łącznie, rezultat jest następujący: 68% wszystkich studenckich wypożyczeń w Clermont-Ferrand, 27% w Châteauroux, 25% w La Rochelle. Jeśli chodzi o dokumenty tradycyjne – komiks stanowi 60% wypożyczeń w Châteauroux i 53% w Clermont-Ferrand [8].

Wreszcie nie można przeoczyć faktu, że mediateki publiczno-uniwersyteckie są dla studentów bardzo ważnym miejscem integracji społecznej. Wpływ na to mają: usytuowanie w centrum miasta lub w okolicach centrów handlowych, coraz większa dostępność (dłuższe godziny otwarcia), komfort użytkowania (przyjazna atmosfera, estetyczne i wygodne wyposażenie wnętrza), rozluźnienie regulaminów (dopuszczenie nowych zachowań:

telefonowania, wysyłania smsów, głośniejszej rozmowy, a nawet picia i jedzenia), kawiarenka. Wszystko to sprawia, że studenci coraz chętniej odwiedzają mediateki w grupie, aby razem pracować (sale pracy grupowej), a także porozmawiać, wymienić poglądy, wypić kawę. Doszło nawet do tego, że wśród niektórych bibliotekarzy francuskich panuje wręcz niechęć do studentów jako tych, którzy są raczej użytkownikami miejsca niż zbiorów oraz okupują i monopolizują tylko dla siebie przestrzeń biblioteki [1]. Z poglądem tym starają się jednak walczyć autorytety bibliotekarskie we Francji, podkreślając, że w obliczu tak silnego rozwoju nowych technologii, miejsca socjalizacji są dzisiaj bardziej potrzebne niż kiedykolwiek. Zdaniem Claude'a Jolly szefa Sous-direction des bibliothèques et de la documentation przy Ministerstwie Edukacji Narodowej: „takie miejsca są szczególnie istotne w odniesieniu do młodych ludzi, studentów. Nie mogą oni pozostać sami przed ekranem komputera. Studenci szukają towarzystwa rówieśników, pracują w grupach, do tego coraz częściej używają biblioteki, która staje się łącznikiem ze światem” [4].

Reasumując – zbliżenie bibliotek uniwersyteckich i publicznych może być korzystne (należy jednak zawsze pamiętać o zróżnicowanych potrzebach użytkowników i specyfice ich zaspokajania). Omówione fuzje sprzyjają zmianie wizerunku biblioteki publicznej dotychczas kojarzonej we Francji jedynie z działalnością kulturalną, w placówkę oferującą dostęp do zróżnicowanych materiałów, również naukowych. Jednocześnie kolekcje biblioteki publicznej pozwalają dotychczasowym użytkownikom placówek uniwersyteckich szerzej korzystać z dóbr kultury. Ten nowy model pozwala stworzyć rodzaj obsługi bibliotecznej dostępnej dla wszystkich pokoleń, centrum informacji i wiedzy (podstawowej i zaawansowanej), a zarazem przestrzeń wypoczynku, relaksu, spotkań z innymi, zebrań i dyskusji. Zbliża więc bibliotekę do realizacji koncepcji „trzeciego miejsca” (franc. *troisième lieu*¹⁸), które według socjologa Ray'a Oldenburgera sprzyja i towarzyskości, i użyteczności.

Do negatywnych stron przedstawionych projektów należą: utrata tożsamości jednej z połączonych bibliotek (najczęściej uniwersyteckiej), podporządkowanie układu i klasyfikacji zbiorów systemom stosowanym w bibliotekarstwie publicznym, trudności w utrzymaniu wysokiego poziomu nabytków o charakterze naukowym. Fuzja pomiędzy biblioteką publiczną a biblioteką uniwersytecką jest zresztą nieraz zupełnie niemożliwa, szczególnie w przypadku bardzo wyspecjalizowanych zbiorów. Najłatwiej ją zrealizować w obrębie studiów ogólnych, licencjackich (takie zbiory posiada m.in. MPU w Valence). Trudno również w takiej placówce o zachowanie właściwych proporcji pomiędzy użytkownikami, nierzadko dzieje się tak, że biblioteka planowana jako uniwersalna, staje się akademicką i nie przyciąga już innej publiczności (lub na odwrót). Wydaje się jednak, że francuscy studenci jednoznacznie zaaprobowali ów model biblioteki. W ich opinii „Biblioteka uniwersytecka jest [bowiem] zbyt poważnym miejscem, żeby do niego uczęszczać”¹⁹ [8].

¹⁸ Koncept „Biblioteka jako trzecie miejsce” jest w piśmiennictwie francuskim relatywnie słabo rozpoznany, jednak rzeczywiste realizacje (szczególnie nowoczesne mediateki) pokazują, że w praktyce jest dość dobrze znany [16].

¹⁹ Wypowiedź studenta jednej z uczelni paryskich.

Bibliografia

1. AROT Dominique. Construire la bibliothèque. *Bulletin des Bibliothèques de France*. 2007, nr 1, s. 5-10. ISSN 1292-8399.
2. BERTRAND Anne-Marie. *Les villes et leurs bibliothèques: légitimer et décider (1945-1985)*. Paris: Editions du Cercle de la Librairie, 1999. ISBN 2-7654-0745-2.
3. BONNABRY Claire, MARIN François. Les étudiants à la médiathèque de Tréfilerie à Saint-Étienne. *Bulletin des Bibliothèques de France*. 2006, nr 2, s. 62-63. ISSN 1292-8399.
4. CHAINTREAU Anne-Marie. Bibliothèques universitaires: des ambitions et des attentes. *Bulletin des Bibliothèques de France*. 2007, nr 1, s. 28-33. ISSN 1292-8399.
5. Conseil Supérieur des Bibliothèques (oprac.). *Rapport du président pour l'année 1990* [Dokument elektroniczny]. Paris: Association du Conseil supérieur des bibliothèques, 1991. ISSN 1157-3600. Tryb dostępu: <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/document-1084>. Stan z dnia 19.03.2011.
6. DUJARDIN Brigitte, JULLIEN Madeleine. Bibliothèque universitaire, bibliothèque publique? La bibliothèque de l'université de Paris 8. *Bulletin des Bibliothèques de France*. 2000, nr 5, s. 66-70. ISSN 1292-8399.
7. EVANS Christophe. *Les publics de la Bpi: Enquêtes générales de fréquentation 2003-2009* [Dokument elektroniczny]. Paris: Bibliothèque publique d'information, 2010. Tryb dostępu: http://www.bpi.fr/recherche_documentaire.jsp. Stan z dnia 26.02.2013.
8. LIEBER Claudine. Aventurières ou pionnières: les bibliothèques combinant lecture publique et lecture universitaire sont-elles une utopie? *Bulletin des Bibliothèques de France*. 2006, nr 2, s. 55-61. ISSN 1292-8399.
9. MARESCA Bruno. La fréquentation des bibliothèques a doublé depuis 1989. *Consommation et Modes de Vie* [Dokument elektroniczny]. 2006, nr 193. ISSN 0295-9976. Tryb dostępu: <http://www.credoc.fr/pdf/4p/193.pdf>. Stan z dnia 26.02.2013.
10. PENICHON Muriel. *De la collaboration à la mutualisation entre bibliothèques municipales et universitaires: un nouveau modèle pour l'avenir ?* [Dokument elektroniczny]. Paris: Enssib, 2008. Tryb dostępu: <http://enssib.enssib.fr/bibliotheque/documents/dcb/penichon-dcb16.pdf>. Stan z dnia 26.02.2013.
11. PERRIN Georges. *Améliorer l'accueil dans les bibliothèques: Propositions pour une extension des horaires d'ouverture: Rapport à Madame la ministre de l'enseignement supérieur et de la recherche et à Madame la ministre de la culture et de la communication* [Dokument elektroniczny]. Paris: Inspection générale des bibliothèques, 2008. Tryb dostępu: http://media.education.gouv.fr/file/Rapports_26/9/ameliorer_l_accueil_dans_les_bibliotheques_rapport_2008-001_26269.pdf. Stan z dnia 26.02.2013.
12. *Plan Bibliothèque Universitaire Paris 8* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.bu.univ-paris8.fr/web/collections/fonds_general.php?logo=00. Stan z dnia 26.02.2013.
13. *Plan BM Abbé-Grégoire w Blois* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://biblio.ville-blois.fr/rubrique.php3?id_rubrique=74. Stan z dnia 26.02.2013.
14. *Projekt Eurobibliothèque w Starsburgu* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bnu.fr/la-bnu/le-projet-architectural>. Stan z dnia 26.02.2013.
15. RAPATEL Livia. Le projet de grande bibliothèque communautaire et interuniversitaire à Clermont-Ferrand. *Bulletin des Bibliothèques de France*. 2006, nr 2, s. 50-54. ISSN 1292-8399.
16. SERVET Mathilde. Les bibliothèques troisième lieu. *Bulletin des Bibliothèques de France*. 2010, nr 4, s. 57-63. ISSN 1292-8399.